

L'exercice du commissariat aux comptes dans le cadre de la nouvelle législation des sociétés commerciales.

Etude présentée à l'occasion du XXVe congrès national.

Uitgave: Conseil supérieur de l'ordre des experts comptables et des comptables agréés, 109 boulevard Malesherbes, Paris 8e, 1970, 617 pag. Prijs FF 45,—.

Idem, Tome II, Actes du XXVe congrès national, 1971, 253 pag. Prijs FF 25,—.

door W. Troost

Op zichzelf kan het reeds zijn nut hebben, de ontwikkelingen van het accountantsberoep in andere landen ter vergelijking met die in eigen land te bestuderen. Het wordt evenwel een direct belang voor landen van de EEG, nu richtlijnen, welke mede onder invloed van de situaties in andere landen tot stand komen, in eigen land wetgevende kracht kunnen verkrijgen.

Om slechts een enkel voorbeeld te noemen werd in artikel 207 lid 3 van het voorstel van de Commissie van de EEG d.d. 24 juni 1970 met betrekking tot de Europese Naamloze Vennootschap bepaald, dat in geval van een voorbehoud in of een weigering van de verklaring de bedenkingen uitdrukkelijk moeten worden vermeld. Deze bepaling gaat verder dan de desbetreffende voorschriften in de Regelen Beroepsuitoefening Registeraccountants, maar bovendien wordt hier voorgesteld, in de wet een materie te regelen, waarbij in het kader van de Wet op de Registeraccountants aan de beroepsorganisatie een belangrijke zeggenschap is toebedeeld.

Kennelijk is een dergelijke bepaling geënt op situaties in andere EEG-landen en enig inzicht in deze materie wordt er niet gemakkelijker op, wanneer in de afzonderlijke landen tezamen met harmonisatiepogingen ook belangrijke ontwikkelingen in de nationale wetgevingen plaats vinden. Frankrijk zou Frankrijk niet zijn, wanneer een dergelijke ontwikkeling en met name ook met betrekking tot het accountantsberoep gedurende de laatste jaren niet een betrekkelijk ingrijpend en veelal als revolutionair gekarakteriseerd verloop zou hebben gehad.

De Ordre des experts comptables et des comptables agréés heeft met haar jaarlijks te houden congres enige orde in de materie willen scheppen door voor 1970 als onderwerp te kie-

zen de uitoefening van de wettelijk voorgeschreven accountantscontrole onder de naam van het commissariat aux comptes in het kader van de nieuwe wetgeving (1966, met het decreet inzake de beroepsorganisatie van 1969).

Het eerste deel van genoemd boek vormt een soort praeadvies en het tweede deel is een uitvoerig verslag van het op 23-25 oktober 1970 te Parijs gehouden congres.

Het eerste deel bedoelt een uiteenzetting te geven van de mening van alle betrokkenen, zoals de overheid, de magistratuur, het werkgeversverbond, de beurscommissie (de Franse SEC) en niet het minst ook van de experts comptables. Het boek is samengesteld onder algemene leiding van Jean Benusiglio, expert comptable, hierbij gesecondeerd door drie collega's, door zeventien personen, voor het merendeel expert comptable (waardoor mede verschillende beroepsorganisaties zijn vertegenwoordigd), onder wiens leiding weer hebben gewerkt bijna vijftig personen, lid van de Ordre, en elf andere deskundigen, en tenslotte met medewerking van een twaalfstal autoriteiten op verschillend gebied.

Het boek is systematisch ingedeeld en in principe zonder het noemen of uitwerken van verschillende meningen of alternatieven. Het laat zich daarom raden, dat bij de verscheidenheid van medewerkers vele knopen moeten zijn doorgehakt, waardoor tevens begrijpelijk is, dat de medewerkers zich de vrijheid van oordeel over het eindresultaat hebben willen voorbehouden.

Gelet op verschillende opinies in de literatuur en wellicht ook in verband met een Franse geneigdheid tot individualisme kan het eerste deel een gigantisch werk worden genoemd in het kader van de recente ontwikkelingen. Anderzijds wekt de eenvormigheid wellicht de indruk, dat dit de geldende opvatting in Frankrijk zou zijn, doch aan deze tekortkoming wordt recht gedaan door deel II, het verslag van het congres, waarop door vele persoonlijkheden vanuit verschillende gezichtspunten, mede door vraag en antwoord, aan de onderscheidene meningen en standpunten inzake de hervormingen reliëf werd gegeven.

Het eerste deel van het werk, het praeadvies, is als volgt ingedeeld:

Eerste stuk: De juridische aspecten van het commissariat aux comptes (234 pag.).

1. De controle in de vennootschappen.

II. Het statuut van de commissaire aux comptes (de benoeming en het einde van de opdracht, onafhankelijkheid, beroepsgeheim e.d.).

III. De functie (les missions) van de commissaire aux comptes.

IV. De relaties van de commissaire aux comptes met de organen van de vennootschap (directie, aandeelhouders, ondernemingsraad).

V. De relaties van de commissaire aux comptes met derden (crediteuren, beurscommissie, adviseurs).

VI. De verantwoordelijkheid van de commissaire aux comptes (civielrechtelijk, strafrechtelijk, tuchtrechtelijk).

Tweede stuk: De technische aspecten van het commissariat aux comptes (174 pag.).

I. De principes van de uitvoering van de opdracht.

II. Het voorbereidende werk (w.o. onderzoek naar de interne controle en opstelling van het werkprogramma).

III. De materiële verificaties en het kritisch beoordelen van de verkregen inlichtingen (w.o. een betrekkelijk uitvoerige beschouwing over de documenten, welke als bron van bewijs en ter rechtvaardiging voor de beschikkingen van de commissaire kunnen dienen).

IV. De controle van de waarderingen.

V. De methoden van de controle (w.o. steekproeven).

VI. De middelen (w.o. de te kiezen medewerkers en de organisatie van de controle).

VII. Het dossier.

VIII. De verklaringen (ook aan de directie moet een rapport worden uitgebracht).

IX. Kosten en beloning (er is een voorgeschreven beloningschaal in het decreet van 1969, welke hier gedocumenteerd als onvoldoende wordt gekwalificeerd).

Derde stuk: De commissaire aux comptes en de deelnemingen (groepen van ondernemingen) (53 pag.).

Samenvatting (8 pag.).

Bijlagen, bibliografie, index (151 pag.).

Het tweede deel van het werk, het verslag van het congres, bevat ondermeer de volgende inleidingen, veelal gevolgd door vragen en antwoorden.

Emmanuel du Pontivace, hoogleraar aan de juridische faculteit van Parijs, over de natuur en de begrenzingen van het certificeren van de jaarrekening.

André Henrot, expert comptable, en Jacques Fonade, president bij het cour d'appel van

Parijs, over de verantwoordelijkheid van de commissaire aux comptes.

Een panel van experts comptables over de technische aspecten van de controle.

Een aantal inleidingen inzake de controle van groepen van ondernemingen.

Jean-Jacques Burgard, secretaris generaal van de beurscommissie, over de bescherming van de aandeelhouders.

Jean Meary, president van de compagnie van de commissaires aux comptes bij het cour d'appel van Parijs, en Edouard Salustro, expert comptable, over de middelen van de controle.

R. de Balasy, vertegenwoordiger van het Franse werkgeversverbond, over de verwachtingen van de leiders der ondernemingen inzake de hervormingen.

Tenslotte ook

Jean Foyer, oud minister van justitie, welke ondermeer als zijn mening geeft, dat de commissaire aux comptes mede onder Duitse invloed niet meer zo zeer als een orgaan van de vennootschap moet worden gezien, doordat zijn positie onafhankelijker is geworden, doch anderzijds hun rol niet zou willen beperken tot alleen maar controleren en hen mede ook ziet als de „vengeurs de la légalité et de la moralité”.

In een samenvatting wordt er door Pierre Feuillet, expert comptable, nog eens op gewezen, dat de commissaire aux comptes zich steeds bewust zal moeten zijn van de belangen van de door hem gecontroleerde onderneming.

Met deze zeer globale opsomming zal duidelijk zijn, dat hier een grondig gedocumenteerd werk is ontstaan, dat door iedere accountant of studerende, en met name ook die met belangstelling voor de Europese rechtsontwikkeling, zeker niet gemist mag worden.

SAMENVATTING VAN „PRODUKTIVITEITSSTIJGING EN PRODUKTIVITEITSMETING IN DE INDUSTRIE”

H. E. Stenfert Kroese, Leiden 1971, 198 pag., geb. f 25,—

door Dr. A. Wassink

In deze studie wordt getracht tot een afbakening van het begrip produktiviteit te komen, ook tegenover andere begrippen in de bedrijfs-economie, zoals waarde, winst, kosten en effi-

ciency. Daarbij is aandacht besteed aan de volgende drie vragen:

1 *Welke zijn de gevolgen van een stijging van de produktiviteit voor de bedrijven?*

De gestadige stijging van de produktiviteit in de industrie (meer dan 5% per jaar!) beïnvloedt de bedrijven in die zin dat het verschil tussen de werkelijke produktiviteit en de potentieel mogelijke steeds groter wordt. De noodzakelijke aanpassing van de industriële standaards kan evenwel worden vertraagd door de in bedrijf gestelde duurzame produktiemiddelen. Als gevolg van de voortgaande produktiviteitsstijging veroudert deze produktie-installatie. De mate van veroudering van de duurzame activa in de industrie in Nederland is, zo wordt in de studie benaderd, sinds 1950 nagenoeg gelijk aan de prijsstijging van de duurzame activa. Het is daarom zeer de vraag of de industrieën die in hun balans een vervangingswaarde van de duurzame activa tonen welke hoger is dan de boekwaarde, dit wel terecht doen. De schrijver betwijfelt of de in de praktijk gebruikte methoden om de vervangingswaarde te benaderen wel juist zijn.

2 *Als gevolg van welke factoren stijgt de produktiviteit binnen de industriële bedrijven?*

Met andere woorden: welke zijn de invloeden die bepalend zijn voor de stijging van de produktiviteit binnen de bedrijven?

Voor het industriële bedrijf is het, voor het vaststellen van het beleid op lange termijn, van groot belang de algemene achtergronden te kennen die de stijging van de produktiviteit in de industrie bevorderen. In de onderhavige studie wordt getracht tot een kwantificering van de belangrijkste van de achtergronden van de produktiviteitsstijging te komen.

Daarbij blijkt het volgende:

- Van heel gering belang voor de stijging van de industriële produktiviteit is de direkte invloed van de factor arbeid. Enig verband tussen produktiviteit en arbeidsprestatie wordt op lange termijn niet gevonden.
- Diepte-investering en andere vormen van substitutie zijn slechts voor 10% van de achtergronden van de permanente produktiviteitsstijging verantwoordelijk.
- Stijging van het produktievolume is ook minder belangrijk dan veelal wordt gedacht; deze invloed verklaart namelijk 12½% van de industriële produktiviteitsstijging.
- Struktuurwijziging (vervanging van oude produkten door nieuwe) verklaart nog eens

12½% van de produktiviteitsstijging.

- De belangrijkste kracht is de technologische vooruitgang, die 65% van de produktiviteitsstijging veroorzaakt. Deze technologische vooruitgang wordt weer indirect beïnvloed door betere scholing van de bevolking, door research en ontwikkeling, etc.

3 *Welke methoden staan ter beschikking om de stijging van de produktiviteit te leren kennen en te meten en welke methoden verdienen uit praktische overwegingen de voorkeur voor toepassing door het industriële bedrijf?*

Bij het produktiviteitsbegrip staat de wens om tot vergelijkende metingen te komen voorop. Theoretische bezwaren tegen vergelijking van de produktiviteit zijn onmiddellijk aan te voeren; immers, de kwantitatieve verhoudingen tussen de aangewende produktiefactoren lopen uiteen en moeten theoretisch verschillen van moment tot moment en van plaats tot plaats. Het produktiviteitsbegrip heeft in de praktijk evenwel een zó grote waarde, dat genoemde onjuistheden worden aanvaard, hetgeen niet bezwaarlijk is mits men er zich van bewust is en kritisch blijft staan tegenover de uitkomsten. De studie behandelt achtereenvolgens produktiviteitsmeting door de hantering van kencijfers, door de hantering van produktiefunkties, door het gebruik van equivalentiecijfers en indicatoren en door middel van het gebruik van een zgn. theoretisch standaardbedrijf. Schrijver ziet met name in de laatste methode van produktiviteitsmeting de theoretisch meest juiste benaderingswijze. De produktiviteit van een bedrijf wordt dan niet gemeten ten opzichte van de produktiviteit die in andere bedrijven bestaat, doch ten opzichte van de theoretisch mogelijke produktiviteit, dat is de produktiviteit van het bedrijf waar de „best-practice” produktiemethode wordt toegepast. Het standaardbedrijf is dan een „budget” bedrijf dat de normen en de kosten van de „best-practice” produktiemethoden voor de gegeven bedrijfsgrootte in een bedrijfstak bevat.

Met betrekking tot het produktiviteitsbegrip zelf wordt uiteengezet dat „produktiviteit” eigenlijk het meest essentiële bedrijfseconomische begrip is: produktiviteit meet het verband tussen opgeofferde middelen en bereikt resultaat. Produktiviteit geeft de mate van doeltreffendheid aan waarmee middelen worden omgezet in economische goederen van lagere orde. Het is de verhouding tussen het eindresultaat, de door de mens begeerde goederen en diensten en de middelen die worden gebruikt

voor de voortbrenging van deze produkten. Het is een relatief begrip; daardoor is het mogelijk uit de geldssfeer te treden in de sfeer van de fysieke grootheden. Immers, de verhouding output-input kan zowel gelden voor waarden als voor de produktie in eenheden en de produktiemiddelen in arbeidsuren, machine-uren en kilogrammen grondstof. Bij de hantering van het produktiviteitsbegrip wordt snel gegrepen naar afgeleide produktiviteitsbegrippen, zoals de arbeidproduktiviteit, de kapitaalproduktiviteit, etc. Dit komt omdat de hantering van het begrip produktiviteit ons reeds onmiddellijk stelt voor fundamentele problemen. Zo is de marge tussen de waarde van de geproduceerde goederen en de opgeofferde middelen veelal klein. Het maakt de gevoeligheid van het produktiviteitsquotiënt bij het meten niet zeer groot. Dit leidt ertoe, dat veelal slechts een deel van de input tegenover de output wordt gesteld. Dit vergemakkelijkt dan tevens de mogelijkheid bij de analyse voor dat deel, bijvoorbeeld de arbeid, van de geldssfeer over te gaan in de fysieke sfeer. Op deze wijze worden dan de analytische mogelijkheden van het produktiviteitsbegrip vergroot, evenwel ten koste van de absolute juistheid.

Bij zijn analyse komt de auteur ondermeer tot de conclusie dat de arbeidproduktiviteit, met name over een langere periode gezien, een goede benadering geeft van de totale produktiviteit. Ditzelfde geldt niet voor de kapitaalproduktiviteit en voor het hiermede verwante begrip rendement van het geïnvesteerde kapitaal. Geconcludeerd moet dan ook worden, dat het rendementsbegrip ten onrechte in de praktijk als een indicator voor de totale produktiviteit wordt gebruikt.

P. Bakker

BEDRIJFSBELEID EN BUDGETTERING

H. E. Stenfert Kroese N.V., Leiden 1971.
Nederlands Instituut voor Efficiency, Den Haag.
365 pagina's; prijs geb. f 55,-; voor NIVE-leden geb. f 45,76.

door drs. C. A. Koopman

Globaal gezien kunnen we het boek van P. Bakker in twee ongelijke stukken verdelen: enerzijds de hoofdstukken 1 en 2 die 87 pagina's omvatten en handelen over de grondslagen en

de voorwaarden voor de invoering van een budget-systeem en anderzijds de hoofdstukken 3 tot en met 8 waarin planning en begroting op lange en korte termijn, de begrotingstechnieken en de budgetverificatie worden besproken. Zijn deze twee delen ongelijk van grootte, ze zijn het naar mijn mening ook wat betreft de kwaliteit.

Naast de voortreffelijke opzet van het tweede en grootste gedeelte steken de pagina's 1 tot en met 87, waarin de „filosofie" van de planning en budgettering aan de orde worden gesteld, wat mager af. Bij het lezen hiervan schoten mij de woorden te binnen uit Dynamic Administration, de collected papers van Mary Parker Follett: „I do not think we have psychological and ethical and economic problems. We have human problems with psychological, ethical, and economic aspects". Welnu, dat planning en budgettering in wezen „human problems" zijn mis ik in het boek van Bakker, terwijl deze in het kader van het bedrijfsbeleid, dat in de titel zelfs wordt vooropgesteld, zo'n grote rol spelen. Naast enkele opmerkingen zoals „dat een poging om tot de samenstelling van een begroting te komen, de leiding noodzaakt tot bezinning" (p. 8) blijft het menselijk aspect vrijwel onaangeroerd. In dit verband vraag ik mij af of Bakker dit boek niet beter een andere titel had kunnen meegeven.

Maar genoeg hierover. Door aan dit facet te veel aandacht te besteden zou ik een verkeerde indruk kunnen wekken en tekortdoen aan de vele kwaliteiten die dit boek heeft.

Wanneer men een lijstje zou samenstellen van definities die in de loop der tijd zijn geproduceerd van de begrippen planning, begroting en budgettering, dan zou men tot de conclusie komen dat op dit gebied een zeer grote verscheidenheid van opvatting bestaat. Het is daarom bijzonder belangrijk dat Bakker in het begin van zijn boek de te gebruiken begrippen indeelt en het begrippenapparaat dat hij gaat hanteren duidelijk omschrijft. Daarbij maakt hij onderscheid tussen beleidsplanning en produktieplanning en omschrijft de begroting als „een 'inventarisatie' van de financieel economische consequenties in de naaste toekomst van alle bedrijfsplannen die er bestaan op het tijdstip van de inventarisatie." Dat hij die naaste toekomst niet al te krap opvat blijkt uit de indeling in begrotingen op lange en op korte termijn. Als waardevolle aanvulling op periodebegrotingen noemt hij projectbegrotingen.

Het woord budget reserveert Bakker om een taakstellende begroting aan te duiden die dan

meestal betrekking heeft op een periode van één jaar.

Van deze heldere begripsomschrijvingen heeft men bij het bestuderen van het boek veel gemak omdat men zich nergens hoeft af te vragen wat met een bepaalde term wordt bedoeld, hetgeen men niet van alle boeken die aan dit onderwerp zijn gewijd kan zeggen.

In de hoofdstukken die de techniek van een begrotingssysteem beschrijven is Bakker op zijn best en toont zich - evenals in zijn boeken op het gebied van de bedrijfsadministratie - een didacticus van formaat. Een overzichtelijke indeling van de stof, gecombineerd met een groot aantal voorbeelden, overzichten en formuleren maken het boek tot een uitstekende handleiding voor een ieder die met begrotingsprocedures in aanraking komt. En wie heeft er tegenwoordig in een modern geleide onderneming niet mee te maken?

Het is van grote betekenis dat Bakker de verleiding heeft kunnen weerstaan om de comptabele terminologie en techniek te gebruiken, zelfs als hij de budgetverificatie en de verschillenanalyse aan de orde stelt. Door de extra-comptabele behandelingswijze is het boek geschikt voor een uitgebreide lezerskring.

Wie kunnen tot deze lezerskring worden gerekend?

In de eerste plaats zou ik het boek willen aanbevelen aan allen die worden opgeleid voor comptabele examens, zoals SPD en Handelswetenschappen M.O. Verder acht ik het een onmisbaar bestanddeel in de opleiding van elke econoom en accountant omdat zij in hun leven ongetwijfeld met begrotings- en budgetteringsproblemen zullen worden geconfronteerd. Daarnaast zou ik het van harte willen aanbevelen aan een ieder die werkzaam is in het bedrijfsleven of hij nu technicus, jurist of iets anders is, omdat de betrokkenheid van een functionaris bij het bedrijfsgebeuren en bij het bedrijfsbeleid naar mijn mening primair bepaald wordt door zijn participatie in planningprocedures. Daarom is het belangrijk dat Bakker een boek heeft geschreven dat voor al deze groepen leesbaar is, zonder dat ook maar ergens door popularisaties aan de kwaliteit wordt tekortgedaan.

Het boek zou in vele bedrijven uitstekende diensten kunnen vervullen bij de invoering van een budgetstelsel. Vandaar dat ik het ook van harte aanbeveel voor bedrijfsopleidingen waar planning- en begrotingsprocedures best nog wat meer belangstelling mogen krijgen.

In recente opvattingen over het bedrijfsbeleid spelen de procedures van planning, begroting en

budgettering een belangrijke rol omdat men door middel van deze technieken een zo ruim mogelijke kring van medewerkers kan motiveren door hen bij het beleid te betrekken. In dit verband kan het boek van Bakker dat juist het technisch aspect van deze procedures op de voorgrond stelt en ze systematisch analyseert, goede diensten bewijzen.

Prof. Drs. I. van der Zijpp:

OPBRENGSTEN, KOSTEN EN WINSTEN

Stenfert Kroese, Leiden 1971, 398 blz. f 46,50

door Prof. Dr. W. J. van de Woestijne

In de tijd toen Limperg, hoogst alleen, de bedrijfseconomische afdeling van de Economische faculteit vormde, had dit boek niet binnen de Amsterdamse school kunnen verschijnen.

Zijn critiek zou niet mals zijn geweest!

Omdat niet uitsluitend vanuit het economisch motief wordt gededuceerd, maar een ruim gebruik wordt gemaakt van wat empirische waarneming van de praktijk laat zien, zou Limperg het met de banvloek: kunstleer! hebben afgedaan. Limperg kon, op zijn hoge catheder gezeten, zijn gezichtsveld beperken tot het model dat hij van het economisch bedrijf gemaakt had. Zijn leerlingen zullen graag erkennen dat inzicht in dit model hun van veel nut is geweest bij het doorzien van empirische verschijnselen. Maar zij zullen ook in hun praktijk tot de conclusie zijn gekomen dat er veel meer tussen hemel en aarde is dan uit dat model volgt. Alleen daarom reeds is een boek waarin „een overzicht wordt gegeven van de voornaamste opbrengsten-, kosten- en winstberekeningen welke binnen de ondernemingen (in de praktijk) worden gemaakt” van nut. Wij stellen hierbij uitdrukkelijk: niet in de plaats van de deductieve theorie maar als *aanvulling* daarop.

Limperg zou zich ook verzet hebben tegen het niet overboord gooien van de aanschafprijs en het niet uitsluitend redeneren vanuit de vervangingswaarde bij continuele productiestroom. Dat Limperg het bekend zijn van de vervangingswaarde aanneemt, terwijl deze in de praktijk veelal pas na onderhandeling vast staat, zij hier terloops opgemerkt.

Prof. v.d. Zijpp laat dan ook de „keuze tussen de mogelijke stelsels van voorraadwaardering” in de praktijk afhangen van de toepasbaarheid ervan in de administratie van de betreffende onderneming.

Limperg had zich dus *en* wegens het „kunst-leer“-karakter *en* wegens het niet dogmatisch aanvaarden van de V.V.W. tegen de schrijver gekeerd. Nu was het niet zijn gewoonte om, als hij iemand tot tegenstander had verklaard, naar punten van overeenstemming te zoeken. Hij zou dus, o.i. ten onrechte, geen melding hebben gemaakt van het feit dat de schrijver wel veel aandacht geeft aan de variabele kosten, maar niet aan de marginale- of grenskosten.

Waarom Prof. v.d. Zijpp de marginale kosten, voor zoverre wij gezien hebben, nergens noemt, is o.i. duidelijk. Zij spelen n.l. in de bedrijfseconomische praktijk bij de daar gangbare berekeningen, geen rol, maar wel de variabele kosten. Dat is overigens geen toeval. Wie in de praktijk wel eens geprobeerd heeft de marginale kosten te bepalen, is tot de conclusie gekomen dat deze, al naar de omstandigheden nu eens een uiterst kleine fractie van de variabele kosten vormen en dan weer er een veelvoud van zijn. Een zo sterk fluctuerende grootte is in berekeningen, gericht op het praktisch handelen, niet te gebruiken. Alleen als analytisch werktuig kunnen zij in een theorie van betekenis zijn. Limperg zou een andere overeenkomst tussen hem en Prof. v.d. Zijpp niet hebben opgemerkt. Hij zou dus niet hebben gememoreerd dat de schrijver, evenals Limperg, zijn beschouwingen bijna uitsluitend op *industriële* bedrijven richt. De typische verschijnselen van *handels*bedrijven, zowel ten aanzien van kosten, opbrengsten en winsten, blijven buiten het gezichtsveld. Wij beschouwen dit als een lacune. Kenmerkend voor handelsbedrijven is de verbondenheid van de artikelen in een assortiment. Dit heeft tot gevolg dat de opbrengst van een bepaald artikel niet op zich zelf beschouwd kan worden. Dit moet binnen het organisch verband van het assortiment worden gezien. Hierdoor ontstaat het verschijnsel van de gemeenschappelijke opbrengst, als pendant van de gemeenschappelijke kosten. Opgemerkt moet evenwel worden dat gemeenschappelijke opbrengst en gemeenschappelijke kosten geenszins samen plegen te gaan. Wel maken zowel de ene groep als de ander het tegenover elkaar stellen van bepaalde kosten en bepaalde opbrengsten per artikel onmogelijk. In zoverre is er dus overeenstemming en die overeenstemming kan, o.i. ten onrechte, tot gelijkstelling leiden.

Uit bovenstaande confrontatie van Limperg met v.d. Zijpp blijkt duidelijk de evolutie binnen de Amsterdamse school. Het dogmatisme en daarmee ook het verketteren van andere dogmatici is overwonnen. Wij beschouwen dit als een winst, al weten wij als econoom, dat men niets voor niets krijgt. De combinatie van theorie en empirisme, van dogmatisme en realiteit moet bij het hoger onderwijs o.i. behouden blijven.

Voor de studenten heeft dit boek nog twee bijzondere voordelen. Ten eerste vinden wij er na ieder hoofdstuk een stel vraagstukken in. Dit is niet alleen van belang als (theoretische) oefenstof, maar ook als middel om bij de studie enigermate met de praktijk vertrouwd te raken. In de tweede plaats vinden wij er een, o.i. wel iets te gecomprimeerde uiteenzetting van de computertaal Fortran in.

Het schijnt nu eenmaal te behoren dat een recensent ook kritische opmerkingen maakt. Daarom nog het volgende. Soms stelt de schrijver de mogelijkheden om basismateriaal te verkrijgen o.i. wel wat heel gemakkelijk om niet te zeggen primitief voor. Dit gevoel krijgen wij speciaal bij het uitvoeren van afzet- en opbrengstprognoses.

Ook een zin als: „Als de concurrenten naar het oordeel van het eigen bedrijf te lage prijzen noteren, zal men hen *primair door overleg* trachten te bewegen hun prijzen te verhogen.“ lijkt ons meer een schone wens van achter de schrijftafel dan een reële mogelijkheid in de meeste praktijkgevallen. Als men dit boek evenwel niet gebruikt als het enige leerboek, maar het stelt waar het o.i. voor bedoeld is, n.l. als een bijdrage tot de vorming van de student dan tillen wij aan deze bezwaren niet zwaar.

Samenvatting

Dit boek demonstreert en versterkt de ontwikkeling van de Amsterdamse school van dogmatisme naar realisme. Als complement op, en dus niet als vervanging van, de theoretische vorming is het nuttig en verdienstelijk. Toch riekt het o.i. op enkele punten iets te veel naar de studeerkamer en te weinig naar de levende en boeiende praktijk.